

Régi magyar mulatságok

17. Az ivó

... igyunk hát,

mit bánom, ha akár léhának tartanak engem!

Sok mindent ad a mámor: fényt derít arra, mi rejtett,

gyávát harcra hevíti, a reményt is váltja valóra,

megszabadít a gondoktól, és türelemre tanít ő.

Borral telt poharak szónokká tesznek akárkit,

s hörpinthet feledést, kit az ínség marka szorongat.

(Urbán Eszter ford.)

Így írt Horatius az episztolák 1. könyvében, mintegy megörökítve valamelyik szónoklatát a rómaiaknál oly gyakori társasívás-nak. A rómaiak azonban görög módra ittak: tőlük vették át a szokást és ceremóniáját. A kockavetéssel választott ivómester határozta meg a bor és a víz vegyítési arányát, a poharak nagyságát, a felhajtandó poharak számát, aszerint, ahány betűből állott annak a neve, akinek egészségére ittak, főleg azonban arra ügyelt, hogy mindenki egy hajtásra és az utolsó csöppig kiürítse poharát.

A germánoknak vallásos áldozatból kifejlődött ivóünnep-eik voltak, s ezekből származtak aztán a középkorban Európaszerte elterjedt versenyívás-ok, amelyeknek maradványa még élt a század eleji diákszövetségek törvényeiben.

Hogy a magyarságnál milyen gyökérből fakadt az a szokáskör, amelyet ivó néven ismerünk, nem tudjuk. Az azonban bizonyos, hogy nem azonos a kocsmával, illetve a kocsmázással.

A kocsmajog, vagyis a szeszes ital kicsinyben való kimérési szabadsága ugyanis hajdan, mint kisebb királyi haszonvétel, a nemesi jószág tartozéka volt. A földesúr vagy a maga létesítette kocsmában, vagy a jobbágysai által mérette ki borát, s mérethette bármikor a maga területén. Kocsmálhatott azonban a jobbágysai is, de csak Szent Mihálytól, vagyis szeptember 29-től karácsonyig vagy újévig, és csak hétköznapiokon. Kezdetben házankénti soros mérés járta nálunk, a XVIII. század végén aztán közös: kocsmát létesített a falu is.

A kocsmázás, vagyis a kimért szeszes ital fogyasztása azonban nem szervezett társasívás volt, hanem egyéni, illetve véletlenül összeverődött társaság, többnyire néhány ivócimbora mulatozása. Gyakran végződhetett verekedéssel, mert Mátyás idején már törvénynek kellett intézkednie róla. Az 1486. évi 66. törvénycikk többek között ezeket írta elő:

„Mivel... a kocsmákban igen sok emberölés, sebesítés, verekedés, továbbá sok veszekedés és végtelen számú másféle gonosztettek szoktak előfordulni... ennél fogva, hogy az ilyen nemű gonosz bajoknak kellő gondossággal elejét vegyünk, ... határoztuk, hogy mindazok, akik... kocsmákba mennek, bármilyen rendűek legyenek, minden fegyverüket tegyék le szállásaikon, és [szigorú] büntetés alatt, fegyver nélkül induljanak... inni, s így tartózkodjanak és mulassanak ottan.”

Megyéink és városaink pedig vigyáztak arra, hogy módjával mulassanak. Körmöcbánya 1547. évi statútuma pl. így rendelkezett:

„Mivel peniglen a részegség az emberi ész, értelem és érzék elrablója, és minden bűn, gyalázat, gonoszság kútfeje, ezért senki ne merészelje se magát, se másikat lerészegíteni. S ha mégis megesnék a gyalázat, házából az ilyent kiengedni ne merészelje, mivelhogy az nyilvános szégyent hoz a mi böcsületes városunkra.”

De ha valaki otthon „vette fel a bársonysüveget” és tette a csúfot, magának tette. Otthon bizony még a nők is vígan ittak. Bizonyosság reá Tinódi is. „Sokféle részögösökről” című versében így írt róluk:

Ezüst kannácskákat az pincében eligazítanak,

Régtől fogva ki éjfélig meg sem száraztanak,

Két tálat ők zörgetnek, szöknek-tombolnak,

Sőt ők gyakran ablakokban hogy himőt varrnak,

Rejtők helről boros edént ők előrántanak,

Egyet-kettőt akasztanak, ők esmég isznak.

S bizonyosan nem túlzott Zvonarics Mihály evangélikus püspök, amikor „Magyar postilla” című, 1626-ban megjelent művében ezeket írta:

„Az részegség oly dolog, kit igen ritka ember, a ki szégyenlenc. Sok, ha megrészegedik, úgy dicsekszik véle, mintha valami jeles vitézi dolgot vitt volna véghez.”

Érthető, hogy városaink szigorúan megtiltották a kocsmárosnak, hogy ünnepnapokon az istentisztelet ideje alatt italt árusítson: ne mehessen senki oda, ahol poharakkal harangoznak. És elrendelték a törvényhatóságok a záróra-t is: télen este nyolc, nyáron kilenc óra után tilos volt szeszes italt mérni. Protestáns helyeken pedig a XVII. századtól kezdve tilalmazták az ivót is, azt a mulatságot, amelynek létét éppen eme tilalmakból ismerhetjük meg. Legkorábbi adatát Miskolczi Csulyak István zempléni református esperes 1629. évi, Hojkán tartott egyházlátogatásának jegyzőkönyvében találjuk, mely részben meg is magyarázza nekünk a szokást:

„Az ivóba ne járjanak; hogy karácsonban és az több innepekben is hordóval veszik az bort, sert, és reá gyűjtenek az ifjak s majd egy hétig is úgy isznak, [az latorságnak fészke, megtiltassék.]”

Az ivó tehát közös legénymulatság volt, mint ahogyan a fonó a lányoké. Hasonlított a kettő abban is, hogy mindegyiket az e célra kibérelt helyiségben rendezték, és a szükséges költségeket a résztvevők közösen fizették. Lényegesebb azonban a kettő közötti különbség. A fonót a téli időszak hétköznapijainak estéin tartották, s azon munkájuk végeztével a legények is

megjelentek, vagyis a kétnemű fiatalság közös mulatsága volt – ezért tilalmazták inkább a fonót, mint az ivót. A nagyobb ünnepeken rendezett ivót azonban csak a legények látogathatták, és nemcsak a fiatalja – mint a fonót –, hanem az idősebbje is, ha nőtlen volt.

Az ivó valamivel több, mint mulatság. A legényélet néhány fontosabb eseményének a színhelye. A legtöbb helyen itt zajlott le az avatás, mikor is a suhancot a legényközösség egyenjogúnak ismerte el és bizonyos szertartással soraiba fogadta. Többfelé az ivóban tartották meg a legénybíró választást, aki általában ott is bíráskodott. És mindig az ivóban beszéltek meg az egyes ünnepekkel kapcsolatos hagyományos ceremóniák, multságok teendőit, s választották meg azok vezetőit, szereplőit. No, és természetesen ittak is.

Kétféle módja dívott. Egyszer közös kupából ittak, s akkor bajuszra járt, vagyis a legöregebb ivott először s utána a többiek. A sorivás egyúttal kor szerinti ülésrendet is adott, így a társalgás s a hangulat szertartásosabb volt, legalábbis eleinte. S akinek volt bajusza, az – mint a közmondás tartja –, kétszer ivott, másodszor ugyanis a bajuszáról. Más alkalommal ki-ki a saját ivókészségéből ízelgette a hegy levét, hogy jobb-e a tavalyinál. Ekkor is lehetett azonban sorivás, de lehetett egyéni is. Ebben az esetben az ülésrend meg a társalgás is kötetlenebb volt.

De bármelyik ceremónia szerint ittak is, a szertartásmester csak a bor volt, az pedig sokat tud. Számtalan közmondásunk bizonyítja. Megmutatja, kiben mi lakik, megmondhatja az igazságot, de ha úr lesz belőle, koldulni küldi az észet, s perpatvart teremt a legjobb barátok között is, aki pedig bevette a hatvan cseppet, ha nehéz is lesz a nyelve, de könnyen eljárhat, s a keze még könnyebben. Az ivóban is előfordult a verekedés. Miskolczi Csulyak jegyzőkönyvében olvashatjuk a Nagyszázón, 1632-ben történt látogatás bejegyzésénél:

„Az ivó vagyon köztük. Karácsonban meg is vagdalkoztak.” A legénybíró azonban igyekezett mindenkor rendet tartani, s arra is volt gondja, hogy a kompánia nagyon meg ne részegedjen. Az ilyesmi inkább az egyéni kocsmái mulatozásnál esett meg.

S bizony, ha valakinek belepte a köd a szemét, azt is láthatja, ami nincs. Így járt Gáspár Péter uram is 1648-ban. Komárom városában, az egyik tavaszi éjszakán – rémeket látott, s torkaszakadtából kiabált az utcán: Jön a török! Jön a török! Az egész város felriadt, kapkodva hadra készülődött, s csak amikor megvirradt, vették észre, hogy vaklárma az egész. Gáspár uram másnap kijózanodván jót nevetett a tréfáján. A magisztrátus azonban elvette a kedvét: százat veretett rá emlékeztetőül. Bizony, jól járt az, akit az ivásról úgy akartak leszoktatni, ahogyan azt egy XVII. századi recipénk tanácsolta:

„Keres szőlő tökén való termeth gombat, es az lo herenek füveth, ezeket aszald megh, törd porra, és ameni borban megh adod innia, az nap annal többeth nem ihatik.”

Jól járt azért, mert ez idő tájt török-kiáltás nélkül is keményen megcsapatták a részegeket. És mégis! Jellemző, hogy Szentpéteri István református prédikátor 1698-ban „Hangos Trombita” címmel 140 oldalas könyvecskét adott ki a részegeskedés ellen. S az sem érdektelen, hogy az asszonyokra így dörgedelmeskedett:

„Akármilyen nagy bilikum vagy duska töltessek számukra, de megivásától nem irtóznak, sőt a férfiakkal a boritalban ugyan csatáznak, s nagy iható torokkal kérkednek »ugy megiszom a bort, mint a vizet«.”

Cserei Mihály történetírónk pedig az 1709-ben írott „Compendium theologicum” című művében e keserű sorokat róhatta: „Nincs ma Európában olyan nemzet, a ki a magyart megdúlná a tobzódásban. Addig ivék a szegény magyar, a józan életű pogány török elborítá szegény hazánkot, ... s mi még sem tudunk tanulni, hanem pohár mellett való köszöntésekkel akarjuk a török császár hadát megverni.”

Az igazsághoz híven azt is meg kell jegyeznünk, hogy a „józan életű török” is gyakorta megszegte a Korán parancsát. A számtalan példa közül csak egy jellemzőt említsünk, az ez időben keletkezett közmondásunkat: „Iszik, mint a budai török.” És azt sem szabad elfelejtenünk, hogy abban az időben a vízkultúránk nagyon primitív volt még. A szabályozatlan folyók, óriás mocsarak, lápok miatt rossz volt az ivóvíz, sok nyavalyának lett okozója. Eleink rákényszerültek arra, hogy nyáron forralt vizet igyanak. Márpedig – aki kóstolta, tudja hogy – nem üdítő ital. Inkább sört vagy bort ittak.

Persze a szomjúságcsillapítástól a részegségig hosszú az út, nem kell azt szíre-szóra végigtaposni. De aki szereti a „Borkőt”, az bizony Csokonaival szól a kulacsához, még ha nem is csikóbőrös:

Kincsem, violám, rubintom,

Itt az utolsó forintom;

Érted adom ezt is, tubám!

Csak szádhoz érhessen a szám.

Ó, csókollak, ó, öllelek!

Míg moccanok, míg lehellek;

Így aztán hamar eljut oda, ahol nem búsulnak. Aki pedig vígan van, dallal vigad. Eleinte csöndeskén:

Iszom, iszom, de csak kicsit,

Bort iszom én, azt is kicsit.

Hát mért ne innék,

Mikor olyan jól esik.

Hisz ettől a pohár bortul,

Ez a világ fel nem fordul.

Ha felfordul, azt se bánom,

Úgy sincs benne semmi károm.

Nem a világ, a pohár fordul, mind gyakrabban, s vele a nóta is mulatósabb:

Tíz liter ó bennem van,

Gyolcs az ingem, réz a gombom,

Hej, de kutya, kutya kedvem van,

Hej, de bundás kutya kedvem van!

Jókedvében pedig csak Petőfit idézhette:

Húzd rá cigány, húzzad jobban,

Táncolni való kedvem van,

Eltáncolom a pénzemet,

Kitáncolom a lelkemet!

Mert bizony – mint Kolozsvár statútuma írta a XVI. században – „magha meghegedeltetése” nélkül nem esett az ilyesmi. A közös mulatságnál – így az ivóban is – azonban soros ivás is járt, a sort pedig gyakran nóta vezényelte:

Én iszom, te iszol,

Ő meg szomorkodik.

Hej, olaj, olaj hát

Hej, olaj, olaj, ácsi!

Most iszik a János bácsi!

A megnevezettnek, miközben minden tekintet rámeredt, fenéig kellett ürítenie a poharat. Aztán megénekelték a következő ivót, s folytatták addig, amíg a bor s a kedvük tartotta.

Az ivót ugyanis, ellentétben a kocsmával, nem kötötte a záróra. Amikor azonban a XVIII. század végétől kezdve a falu is megépíti a maga kocsmáját, az ifjak felhagynak az ivó bérelésével, és az összejöveteleket azután már a kocsmában tartják, ahol már záróra volt érvényben. Még korlátozottabbak lettek a mulatság lehetőségei akkor a múlt század vége felé, amikor nálunk is meghonosodott a német területről származó legényegylet, mely papi felügyelet alatt működött.

S ezzel, bár a legények egy része a kocsmában továbbra is találkozott, tulajdonképpen meg is szűnt az ősi ivó, a legények társadalmi életének fóruma, s vele szűnt, illetve módosult a hagyomány, a szokás. Az ifjak időszakos kocsmái összejövetele inkább csak a falu egészének vagy a fiatalság valamely ünnepéhez kapcsolódó közös mulatság előkészítésére korlátozódott, sokszor össze is olvadt vele, később viszont rendszeressé vált a vasárnapi kocsmázás. A falu differenciálódása következtében egyre gyakoribb lett a magános kocsmázás, az alkoholizmus, hisz a részegeskedést, sajnálatos módon, nem büntetik már. A mulatós legény pedig a nótával mentegette magát:

Azt mondják, hogy boros vagyok,

Mert én olyan veres vagyok.

Veres a libának az orra,

Pedig bele se mártja borba.

Azt mondják, hogy részeg vagyok,

Hogy oly könnyen ingadozok.

A nádszál is ingadozik,

Pedig az csak vizet iszik.

x x x